

SPECIFIKA ŽIVOTNÍHO ZPŮSOBU SOUČASNÉ RODINY

LEONA STAŠOVÁ

Rodina je institucí, která se významným způsobem podílí na výchově mladé generace, zprostředkovává dějinnou kontinuitu, předává sociální tradice v podobě vzorců jednání, formuje názory, postoje a hodnotové orientace. V rodině se střetávají a konfrontují různé sociální vlivy, tradice a návyky osvojené v orientačních rodinách partnerů. Rodina též předává závazné způsoby chování, sociální normy, které nacházejí uplatnění v různých sférách života, v práci, ve škole, ve volném čase, v životě vrstevnických skupin, apod. Konkrétní projevy způsobu života rodiny jsou tak odrazem minulého vývoje i specifických životních drah jednotlivých sociálních skupin a jedinců a v tomto smyslu předávají společenskou zkušenost i formy jednání minulých generací. V životním způsobu jedince se odráží životní způsob orientační rodiny, je výsledkem jejího výchovného působení i vlivu kultury, jejího intergeneračního přenosu a aktuálních proměn celé společnosti. Při analýze a poznávání výchovného a vzdělávacího procesu je tak třeba mít na zřeteli též podmínky, v nichž současné děti a mládež vyrůstají a k nimž patří především situace a životní způsob jejich rodiny.

Je pochopitelné, že není možné plně postihnout všechny specifické znaky životního způsobu současných rodin. Považuji však za užitečné alespoň nad některými z nich se pozastavit a položit si otázku, jakým způsobem ovlivňují výchovu dnešní mladé generace.

Významným činitelem, který působí na vznik a fungování rodiny i způsob trávení jejího volného času, je existence rodinného teritoria, bytová otázka. Životní způsob současné rodiny je poznamenán – a to především v počátcích rodinného cyklu – bytovou nejistotou. Tato nejistota se odráží nejen v životním způsobu současné rodiny, ale také při hodnocení celkové spokojenosti s rodinným životem a v procesu budování vztahů. Uspokojující bytová situace též patří k nejdůležitějším okolnostem v souvislosti s rozhodnutím manželů mít dítě nebo další děti. Mladí lidé stejně jako celá populace vykazují vzrůstající nespokojenost s možností získat byt, okolo tří čtvrtin ji posuzuje jako špatnou či velmi špatnou. (5:27)

Podle výsledků sčítání lidu v roce 1991 žily úplné rodiny se závislými dětmi ve vlastním bytě v 89% případů. Neúplné rodiny se závislými dětmi měly vlastní byt jen v 70%.⁽⁴⁾ Z dat sčítání bylo též zřejmé, že značná část mladých manželství získávala vlastní byt až delší dobu po sňatku, převážně až po narození prvního nebo dokonce dvou dětí. Vlastní byt po pěti letech manželství mají nyní zhruba dvě třetiny mladých rodin. Původem jde především o byty po příbuzných a známých. (5:28)

Tento aktuální problém se pak promítá do životního způsobu rodiny také jako faktor ovlivňující způsob trávení volného času, nakládání s finančními prostředky rodiny, možnosti trávení společného času členů rodiny, atd. Z tohoto důvodu řada mladých lidí žije i v období vlastní ekonomické samostatnosti v bytě svých rodičů, a to i v případě, že již má založenu vlastní rodinu. Významně se tak prodloužila doba, po níž žijí dnešní rodiče a děti spolu.

Další výraznou změnou životního způsobu rodiny je proměna postavení jedince na trhu práce. Zaměstnání se stalo osou života nejen mužů, ale i žen. Rostoucí nezaměstnanost vytváří tlak na oba partnery, aby se podíleli na ekonomickém zajištění rodiny, ale také je nutí k tomu, aby výrazně zvyšovali objem pracovního času. Nezřídka tak dnešní rodiče v produktivním věku pracují déle než 8 hodin denně a vracejí se domů ze zaměstnání až v pozdních večerních hodinách.

Ulrich Beck nazývá dnešní společnost „rizikovou společností“ a nabízí tvrzení, že model současné tržní modernity předpokládá společnost bez rodiny a dětí. Jedinec musí být nezávislý, volný, aby mohl vyhovět požadavkům trhu a nárokům na svoje vlastní ekonomické zabezpečení. Sociální status jedince má tedy spíše získaný než připsaný charakter. Postavení jedince na trhu práce má však nejen vliv na jeho sociální status, ale ovlivňuje též proces budování a vnímání vlastní identity.

Dnešní rodiče pociťují, že je žádoucí, aby se na ekonomickém zabezpečení rodiny podíleli oba partneři. Více než 80% respondentů z výzkumu Rodina 1994 realizovaného Sociologickým ústavem AV ČR souhlasilo s tvrzením, že k rodinnému rozpočtu by měl přispívat jak manžel, tak manželka. Na druhou stranu však ale 50% z nich souhlasilo s tím, že muž má vydělávat peníze a žena se starat o domácnost a o rodinu. 44% respondentů vyjádřilo nesouhlas s myšlenkou, aby byl doma s dětmi muž a žena chodila do práce. Pociťován byl také fakt, že rodina často trpí tím, že se muži příliš zaměřují na svou práci (1)

Životní úroveň současné rodiny je dána především dvoupříjmovým modelem financování. V rodinách s malými dětmi tak dochází k výraznějšímu poklesu životní úrovně, rostou investice do výchovy a vzdělání dětí. Sociální zabezpečení rodin s dětmi se zdá být v některých ohledech nedostačující, příspěvky na děti například zůstávají takřka nevalorizovány, daňové úlevy rodin s dětmi jsou nedostatečné. V pásmu chudoby se proto nacházejí především rodiny s více dětmi. Závislost na pomoci rodičů a sociálních dávkách udává asi 7-12% mladých rodin, 6% domácností hodnotí svou životní úroveň jako velmi špatnou, 8-9% považuje svou rodinu za výrazně chudou a 38% za spíše chudou. Jako výrazný fenomén vstupuje do této situace nezaměstnanost. Zhruba 30% rodin má potíže, které samy nezvládají. Zhruba stejný počet rodin žije pod tlakem potíží, které se ale zatím snaží vlastními silami řešit. Za jejich hlavní příčinu je považován především nedostatek finančních zdrojů (3:18). V krizových situacích je v současné společnosti rodina nucena k tomu, aby nalézala řešení především v rámci vlastních možností a rodinné sítě, kterou disponuje. Pomoc v rodině je pak očekávána především od nejbližších příbuzných.

Problémy se získáváním vlastního bytu a ekonomické problémy rodin tedy výrazně ovlivňují strukturu aktivit, které členové rodiny jako jednotlivci i jako celek provozují.

Řada výzkumů ukazuje, že času rodinám výrazně ubylo. Sféra a čas práce jsou preferovány často na úkor sféry a času rodiny. Podle reprezentativního šetření agentury STEM byly po roce 1989 zaznamenány změny k horšímu především v množství volného času (45% respondentů), v množství společného

času v rodině (41% respondentů) a v životní úrovni rodiny (39% respondentů) (6:15).

V důsledku výrazného pracovního zatížení rodičů se zkracuje čas strávený s partnerem, dětmi a ostatními členy rodiny. Nerespektování dočasných priorit v životě rodiny je závažně zejména v rodinách s malými a předškolními dětmi. Vnímání času dětí a dospělých je výrazně jiné. Nejen, že období dětství je časem nevratným, ale jedná se též o období, kdy se utváří, profiluje osobnost jedince v rámci začleňování do společnosti.

Novodobým fenoménem v životě současné rodiny jsou též tzv. „baby sitters“, tedy „paní na hlídání“. Možnost zaměstnat další osobu prací v domácnosti, péčí o děti a částečně též jejich výchovou, není jen řešením momentální časové tísně rodiny, ale stává se též součástí symboliky označující vyšší společenské prestiže a tedy i sociálního statusu.

Vedle nedostatku času vyvstává též problém způsobu trávení společného času, problém „kvality času“. Rozšířila se například řada rodin, jež tráví svůj čas v nákupních centrech, obchodech, ve společných stravovacích zařízeních typu Mc Donald. K negativním intervenujícím faktorům patří však také „vpád“ masmédií – především televize, videa, a dnes i Internetu - do rodinného soukromí.

Média se stávají členy domácnosti a rodiny. Významně strukturují rodinný život, vytvářejí nové rodinné rituály. Sledování seriálů se stává v některých rodinách významným prvkem, který stmeluje rodinu a nabízí témata pro rodinnou konverzaci. Unikání do mediálního světa dokonce může působit jako faktor oddalující rozvod v rodině, mediální svět se může stát zvětem v němž mají k sobě členové rodiny blíže.

Přes snahu neopomenout pozitivní účinky médií na život rodiny, nelze nevidět i jejich další vlivy na životní způsob členů rodiny i rodiny jako celku. Televize i další média totiž zprostředkovávají vzory k nápodobě. Nabízejí většinové i alternativní životní způsoby, a to vše se samozřejmě stává měřítkem pro konfrontaci s vlastním životním způsobem. Děti sledují, jak se chovají rodiče v televizních seriálech, rodiče si všímají vztahů mezi partnery na televizní obrazovce. Velmi často chytře a promyšleně seřazená hranice mezi dobrem a zlem tak navozuje i v rodinném životě dojem, že vše je dovoleno, protože to, co je mediálním světem předkládáno, se považuje za normální a obvyklé. Kromě toho média v životě rodiny mohou nahrazovat vnitrorodinnou komunikaci, podporovat pasivitu členů rodiny, ... Obvyklým způsobem trávení volného času se tak stává „sledování televizní obrazovky“. Hlavními vychovateli v některých rodinách jsou tedy spíše hrdinové z televizní obrazovky než osoby rodičů.

Podle průzkumu P. Nastoupilové a A. Bůžka z roku 1997 dokonce 42% rodičů svým dětem neurčuje, kolik hodin se na televizi mohou dívat. Téměř padesát procent rodičů považuje povolení sledovat televizi za odměnu, 18% používá zákaz televize pro své děti jako trest. Samy děti tento trest považují za jeden z nejhorších. Tresty a odměny v rodinné kultuře se však vztahují i k hraní počítačových her, „brouzdání“ Internetem, atd.

Tyto momenty, ale samozřejmě i řada dalších, významným způsobem ovlivňují podmínky života současné rodiny a s tím také do určité míry podmiňují kvalitu samotného výchovného procesu. Jsme –li si tedy vědomi procesu sociální

nápodoby a intergeneračního přenosu kultury, je třeba těmto podmínkám věnovat pozornost. Je však také žádoucí působit na současnou mladou generaci vhodnými prostředky tak, aby dovedla negativním jevům, které z životního způsobu dnešní rodiny vyplývají, čelit nebo se s nimi vyrovnat natolik, aby významnějším způsobem nepoznamenaly výchovu dětí v 21. století.

Literatura:

1. BECK, Ulrich. *Risikogesellschaft*. 1. vyd. Frankfurt am Main: Suhrkamp Verlag, 1986. 391 s. ISBN 3-518-11365-8
2. *Rodina* 1994. <http://archiv.soc.cas.cz/data/0011/0011.htm>
3. BŮŽEK, Antonín. Televizní obrazovka jako okno do kvalitativně rozrůzněného světa. *Násilí na televizní obrazovce. Sborník přednášek z 5. celostátního semináře „Násilí na televizních obrazovkách“*. 1. vyd. Brno: Sdružení přátel Jaroslava Foglara, 1995, s. 16 – 17.
3. *Sociální postavení rodiny jako základního činitele a adresáta sociální pomoci*. Výzkumná zpráva. 1. vyd. Praha: Sociologický ústav AV ČR, 1993. 30 s. ISBN neuv.
4. *Statistický lexikon obcí České republiky 1992 podle správního rozdělení k 31. prosinci 1992 a výsledků sčítání lidu, domů a bytů ke 3. březnu 1991*. 1. vyd. Praha: SEVT, 1994. 895 s. ISBN neuv.
5. *Státní politika vzhledem k mladé generaci v České republice*. 1. vyd. Praha: MŠMT, 1999. 64 s. ISBN neuv.
6. *Zdravý život rodiny v kontextu probíhajících společenských a ekonomických změn*. *Sociologické aktuality*, 1994, č. 2, s. 15 – 17.

AUTORKA – KONTAKT:

Mgr. Leona Stašová

Ústav sociálních studií Pedagogické fakulty VŠP

Hradec Králové